

УДК 343.13(477)

Тетяна Григорівна ФОМІНА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-1673>

ЧИ ПОТРІБНО РОЗШИРЮВАТИ ПРЕДМЕТ ЗАСТАВИ?

Чинний КПК України визначає заставу одним із видів запобіжних заходів. На сьогодні внесення застави в нашої державі можливо виключно у грошовій одиниці України – гривні, а її конкретний розмір визначає слідчий суддя чи суд, як правило, у межах, визначених ч. 5 ст. 182 КПК України. Тобто, враховуючи положення чинного кримінального процесуального законодавства, гроші в іноземній валюті, цінні папери, автомобілі, будинки, квартири, земельні ділянки, дачі не можуть бути внесені як застava. Натомість, в юридичній літературі останнім часом активно пропонується розширити предмет застави за рахунок матеріальних цінностей, рухомого і нерухомого майна [1, с. 103], або лише об'єктів нерухомого майна [2, с. 335].

Для порівняння слід зазначити, що надання можливості внесення в якості застави не лише грошових коштів, але й іншого майна, є практикою багатьох країн. Зокрема, у Польщі такий запобіжний захід, як майнова порука, виражається у внесенні як грошових коштів, так і цінних паперів, а також у заставі рухомого майна чи іпотеці нерухомого майна. У Казахстані предметом застави можуть бути грошові кошти, цінності (коштовності, цінні папери, антикваріат та предмети, що представляють культурну та іншу цінність), рухоме і нерухоме майно. У США предметом застави найчастіше є грошові кошти, проте суд може встановити й інший вид застави, наприклад, квартиру або земельну ділянку. У Хорватії предметом застави можуть бути гроші, цінні папери, цінні речі або інше майно, яке «можна легко перевести в готівку», в Австрії – грошові кошти та цінні папери. Більш розширений предмет застави, ніж в Україні, також закріплено у КПК Вірменії (ч. 1 ст. 143), КПК Республіки Молдова (ч. 1 ст. 192-1).

З метою розширення переліку предметів, які можуть бути внесені в якості застави за рахунок його доповнення цінними паперами, рухомим та нерухомим майном, до Верховної Ради України було внесено проект Закону «Про внесення змін до КПК України щодо розширення переліку предметів, які можуть визнаватися заставою» від 25.05.2017 р. [3]. Даний законопроект 18.09.2018 р. включено до порядку денного дев'ятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання. Розробники проекту обґрунтовують свою позицію світовою практикою, а також тим, що на сьогодні заставу можливо внести виключно в грошовій формі, в той час як переважна більшість українців не має необхідних для цього коштів, в той же час багато хто з них є власником рухомого й нерухомого майна.

Отже, на сьогодні питання про розширення предмету застави піднімається як на науковому рівні, так і на законодавчому. Світова практика свідчить про можливість внесення в якості застави не лише грошей, а й рухомого і нерухомого майна. Натомість, у даному питанні ми схильні підтримати позицію законодавця, яка вже передбачена у КПК України. Необхідність визначення в якості предмета застави лише грошової одиниці України слід обґрунтувати наступним.

По-перше, практика визначення в якості предмета застави, окрім грошей ще й інших матеріальних цінностей відома національному законодавцю, оскільки починаючи з листопада 1996 року до листопада 2011 року в КПК України 1960 року було передбачено саме такі положення. В подальшому Законом України № 4025-VI від 15.11.2011 р. було внесено зміни до КПК України 1960 р., згідно яких застava полягала у внесенні коштів у національній грошовій одиниці [4]. Натомість, практика застосування застави в Україні у вказані роки свідчить лише про одиничні випадки її обрання. За дослідженням, серед причин низького рівня застосування застави протягом 1996–2011 рр. слід назвати, перш за все, труднощі, що виникали у практичних працівників при визначенні майна, яке може бути заставою, та способі його зберігання. Отже, національному законодавцю та практичним

працівникам відома ситуація, коли в якості застави визначались, окрім грошей, ще й цінні папери, автомобілі, будинки, квартири, земельні ділянки, дачі, тобто будь-яке майно, що перебувало в цивільному обігу і належало обвинуваченому чи заставодавцю на праві власності. Проте, така практика є негативною для нашої держави, оскільки порядок внесення і зберігання вказаного майна в якості застави було законодавчо не врегульовано.

По-друге, визначення в якості предмета застави, окрім грошей, ще й цінностей, рухомого та нерухомого майна, суттєво ускладнює процедуру застосування застави. Зокрема, це стосується визначення слідчим суддею, судом виду майна, яке може стати предметом застави; оцінки його вартості. У цьому контексті також можуть виникнути проблемні питання. Хто визначатиме вартість такого майна? Чи потрібно для цього залучати експерта, спеціаліста? На кого повинні покладатись витрати на оцінювання предмета застави? На вказані дії необхідно певний час. Натомість, слід врахувати, що згідно вимог ст. 186 КПК України, строк розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу не повинен перевищувати 72 години (у разі, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі), або – не більше 12 годин (у разі, коли підозрюваного затримано). Отже, слідчий суддя, суд, отримавши клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, або тримання під вартою, за цей незначний час повинен не лише встановити наявність підстав для застосування запобіжного заходу, а й здійснити дії щодо визначення предмета застави (наприклад, квартири або автомобіля), оцінки його вартості тощо. Проте, з практичної точки зору для визначення предмету застави у вигляді майна потрібно більше часу.

По-третє, у разі передбачення можливості внесення майна в якості предмета застави може виникнути низка питань цивільно-правового характеру. Наприклад, чи потрібно отримати згоду від власника квартири, будинку або іншого майна на внесення його в якості застави, у разі коли дане майно належить на праві спільної сумісної власності? Або в якості застави може передаватися лише майно, що перебуває у власності особи, яка вносить заставу (підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця)? Крім того, внесення майна в якості застави може спричинити цивільно-правові спори, зокрема при вирішенні питання про звернення в дохід держави майна, яке на праві спільної сумісної власності належить підозрюваному та його чоловіку/дружині. Всі ці проблемні та не вирішені питання, на наше переконання, можуть ускладнити процедуру застосування застави, яка і так на сьогодні доволі рідко застосовується.

По-четверте, враховуючи високу корумпованість органів влади у нашій державі, законодавчі зміни щодо визначення майна в якості застави можуть призвести до нових корупційних схем. Зокрема, така ситуація може скластися під час звернення застави (будинка, автомобіля тощо) в дохід держави.

Отже, з урахуванням вищевикладеного, ми переконані, що чинні положення КПК України про визначення в якості предмета застави лише грошової одиниці України не потребують змін. У зв'язку з вказаним, ми не можемо підтримати розробників проекту Закону України № 6497 від 25.05.2017 р., який на сьогодні перебуває на розгляді у Верховній Раді України, в частині розширення переліку предметів, що можуть визнаватися заставою.

Список бібліографічних посилань: 1. Даль А. Л., Абламський С. Є. Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2017. 238 с. 2. Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе : монография. М. : Буковед, 2007. 416 с. 3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо розширення переліку предметів, які можуть визнаватися заставою : від 25.05.2017 № 6497 / ініціатор: В. Ю. Мисик // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61883 (дата звернення: 13.10.2018). 4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : закон України від 15.11.2011 № 4025-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17/ed20120117> (дата звернення: 13.10.2018).

Одержано 16.10.2018

УДК 343.977

Олександр Павлович ФРОЛОВ,

завідувач навчальної лабораторії кафедри фінансових
розслідувань факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції
Національного університету державної фіскальної служби України

СУБ'ЄКТИ ОБШУКУ У ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

На сучасному етапі розвитку в Україні нових соціально-економічних відносин, які призвели, у тому числі і до якісних змін злочинності, обшук набув нових особливостей та проводиться у значній кількості кримінальних проваджень.

Обшук – це слідча (розшукова) дія, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 Кримінального процесуального кодексу України – далі КПК України).

Обшук в формі спеціальної операції – це характерна для сучасних умов нова організаційна форма провадження слідчої (розшукової) дії, яка вже достатньо широко здійснюється на практиці, і полягає в примусовому дослідженні приміщень (споруд), що мають велику площу і (або) розділених на багато кімнат (відсіків), великих ділянок місцевості, а також крупних транспортних засобів великою кількістю суб'єктів з метою відшукування та вилучення множинності приховуваних доказів злочину, предметів і цінностей набутих злочинним шляхом і які підлягають конфіскації, розшуку осіб і трупів, що здійснюється в умовах подолання протидії розслідуванню і загрози такої протидії.

Розглядаючи загальні положення проведення обшуку в формі спеціальної операції необхідно приділити увагу особам, що приймають участь у здійсненні таких заходів.

В криміналістичній літературі осіб, що приймають участь в такій слідчій (розшуковій) дії традиційно називають учасниками обшуку. Такого терміну дотримуються більшість вчених, що присвятили свої роботи цій проблематиці. Якщо звернутись до криміналістичної літератури, у якій досліджуються загальні проблеми провадження слідчих дій, ми бачимо, що взагалі під учасниками слідчої дії традиційно сприймаються особи, які беруть у ній участь [2, с. 158–164]. Однак слід зазначити, що кримінальний процесуальний закон України не містить такого терміну, як «учасник слідчої дії», тобто це поняття законодавчо не зафіксовано в КПК України. Разом з тим, його аналіз показує, що законодавець, викладаючи деякі норми, використовує цей термін. Так, наприклад, в ч. 3 ст. 236 КПК України зазначено, що «Слідчий, прокурор не має права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката або представника».

Оскільки слідчі (розшукові) дії є одним із способів здійснення кримінальної процесуальної діяльності, всі пов'язані з ними поняття, у тому числі і спеціальні терміни, повинні ґрунтуватись на загальних засадах і принципах саме кримінально-процесуальної науки. Відповідно, поняття учасників слідчої дії повинно витікати із загального поняття учасників кримінального провадження.

Як зазначено в п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, учасники кримінального провадження – це сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Сторони кримінального провадження – це, з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої